

A Kárpát-medence történeti földrajza c. kutatási program zárójelentése (2002-2005)

1. A Kárpát-medence történeti földrajza (895-1920) c. kutatási programban elsősorban azokat a témaköröket (pl. az antropogén tájformálás, a táj- és természeti erőforrás-használat, a kultúrtáj magterületei és diffúziója, a földrajzi munkamegosztás, a történelmi régiók stb.) vizsgáltuk, amelyek még nem elég kimunkáltak vagy az előző kutatási ciklusban (1997-2000) befejezetlenek maradtak. Kutatásunk térbeli kerete a Kárpát-medence teljes területe (325000 km²), időhatárait pedig a honfoglalás korától a trianoni határmegvonásig jelöltük meg. A programunknak megfelelően a felsorolt témaköröket a Kárpát-medence egészére vonatkozóan, továbbá a makro-, mezo- és mikrorégiók példáján dolgoztuk fel. Az egyes témák vizsgálatánál szükségét éreztük annak, hogy az időhatárokat mindkét irányba kiszélesítsük. **Somogyi Sándor** professzor módszerét követve, a táj- és természeti erőforrás-használat és kultúrtáj-fejlődés folyamatát az őstársadalmak megjelenésétől kezdtük. A Nagy Imre Alapítvány felkérésére foglalkoztunk az 1956-os forradalmat megelőző évek Borsod megyei társadalmi-gazdasági földrajzával, amely – ilyen időtávolságból – már történeti földrajzi kutatásnak is tekinthető. Természetesen más témáknál is átléptük az 1920-as időhatárt – vizsgálva pl. a demográfiai változásokat, az antropogén tájformálás és környezethasználat térbeli jelenségeit (így pl. a Szerencs-monográfiába írt három fejezetünk kb. 30-40%-a már nem tartozik a történeti geográfiához). A történeti földrajznak az is feladata, hogy a múltból a jelenbe átvezető folyamatok pontos leírását és értékelését is adja.

2. A **kutatási munkatervben vállalt feladatokat** – mint ezt önálló könyveink (Dobány 2004, Frisnyák 2004) és konferencia-köteteink is

bizonyítják, **teljesítettük**, de a **téma tudományos vizsgálatát nem fejeztük be**. A munkatársak megválasztásánál – már az előző ciklusban is – fontos feladatomban tekintetem az **utánpótlás-nevelést** is, ami szintén megvalósult. Kollégáim - **Kókai Sándor** kandidátus és **Dobány Zoltán** docens – tudós kutatókká fejlődtek és munkásságuk biztosíték arra, hogy a tanszéken a jövőben is töretlenül folytatódnak majd a történeti földrajzi kutatások. Nagy eredménynek tekintem azt is, hogy az elmúlt másfél évtized alatt a tanszéki történeti földrajzi kutatások kisugárzó hatásaként a geográfusok és a társtudományok művelői körében növekedett az érdeklődés Magyarország (és ezen belül az egyes régiók) történeti földrajza iránt. Nemcsak a doktoranduszok, az élvonalbeli geográfusok is egyre többen foglalkoznak történeti földrajzi kutatásokkal.

A konkrét kutatási feladataink mellett foglalkoztam **a történeti földrajz elméleti kérdéseivel**, a kialakulásával, fejlődésével, feladatával és kutatásmódszerével is. A kb. 1,5 íves szintézis „A történeti földrajz alapjai” címmel jelent meg a Tóth J. professzor szerkesztette „A társadalomföldrajz alapjai” c. egyetemi tankönyvben (2002).

3. A kutatási ciklus elején **Dobány Zoltán** és **Kókai Sándoron** kívül **Pristyák Erika** tanársegéd, PhD-hallgató is bekapcsolódott a történeti földrajzi kutatásokba. Később a tanszék másik kutatási profiljához (falusi turizmus) csatlakozott, így helyére – mint azt egyik részjelentésemben is megírtam – **Boros László** kandidátus, ny. főiskolai tanárt kértem fel. Boros L. tiszteletdíj nélkül vállalt olyan részfeladatokat, amelyek nem igényelték a terepmunkát.

Új kutatótársam **Gál András** PhD minősítésű gimn. igazgató – egykori tanítványom – aki a Szerencs-monográfia és három konferencia-kötet írásában-szerkesztésében volt segítségemre. A Szerencsen megrendezett konferenciák előkészítését és anyagi alapjainak megteremtését magára vállalta. A **Tóth József** rektor-professzorral közösen szervezett budapesti és pécsi konferenciánk (2003) költségeit (beleértve a könyvkiadást is) a Janus Pannonius

Tudományegyetem és más szponzorok támogatták. A tanszéken tartott hazai és nemzetközi konferenciáinkat a Nyíregyházi Főiskola Tudományos Tanácsa és a különböző alapítványok anyagi segítségével rendeztük meg. Ebből következően a kutatási ciklusra biztosított OTKA-ellátmányból **jelentős összeget takarítottunk meg** (annak reményében, hogy a későbbi pályázatainknál figyelembe veszik felelős pénzgazdálkodásunkat is). Meg kell jegyezni azt is, hogy témavezetőként **tiszteletdíjat**, a terepmunkák során **napidíjat nem vettem fel**, a külföldi terepmunkáimat (Dráva-Száva köze, Karszt és Tengermellék, Csallóköz, Garam-völgy, Felső-Bodroghöz stb.) saját költségemen végeztem.

4. Kutatási eredményeinket egyrészt a hazai és nemzetközi konferenciákon ismertettük, másrészt **önálló könyvekben** (Dobány Zoltán: A Sajó-Bódva köze történeti földrajza, Frisnyák Sándor: A kultúrtáj kialakulása a Kárpát-medencében), **szakfolyóiratokban** és **gyűjteményes kötetekben** publikáltuk. **Közleményeinket** – f. év január 9-én a kutatási ciklus végén elkészült **kéziratokat** is – rendre **megküldtük az OTKA titkárságára** (két-két példányban). A kutatócsoport tudományos közleményeit a zárójelentéshez csatolt **publikációs jegyzék** tartalmazza. A 2002-2005. évi kutató- és tudományszervező munkánk hozadéka az általunk szervezett **történeti földrajzi konferenciák előadásait tartalmazó kötetek** (A Nyírség és a Felső-Tisza-vidék történeti földrajza, 2002, Szerencs és környéke, 2002, Nyíregyháza – A város újratelepítésének 250. évfordulója, 2003, A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza, 2003, Szerencs és a Zempléni-hegység, 2003, Gyepűk, várak és egyéb honvédelmi létesítmények a Kárpát-medencében (895-1920), 2004, Szerencs, Tokaj-Hegyalja kapuja, 2005). **A hét konferenciakötetben összesen 195 tanulmányt közöltünk 2172 B/5 oldal terjedelemben.** (A kutatási ciklus tudományos eredményeinek tekintem azokat az írásokat is, amelyeknél nem volt lehetőség az OTKA-támogatásra hivatkozni, pl. 2002-ben a Magyar Tudománytár 2. köt. Tájak, települések, régiók, vagy Szendrő város monográfiája 2002 stb.). **Publikációinkra igen sokan hivatkoznak**, nemcsak

geográfusok, a társtudományok művelői, a néprajzosok és történészek is, jelezve munkáink értékét-használhatóságát. A történeti földrajz mint szintetizáló tértudomány igényelte a különböző szaktudományok (természetföldrajz, régészet, néprajz, gazdaságtörténet stb.) művelőivel való együttműködést (Budapest, Debrecen, Nyíregyháza, Miskolc, Sárospatak, Pécs, Székelyudvarhely, Zürich stb.).

5. Az átfogó, Kárpát-medencére kiterjedő írásaink mellett elsősorban a Nyírség, a Felső-Tisza-vidék, az Észak-magyarországi középhegység és medencesor, és a Bánát táj- és erőforrás-használatának egy-egy időmetszetét vagy teljes fejlődésképét rajzoltuk meg. Elkészítettem a Kárpát-medence kultúrtáj-magterületeit és terjedését bemutató **földrajzi modellt**, amelyet a pályatársak általában pozitívan értékelték (nemcsak didaktikai szempontból) és jelentőségét az 1990-ben publikált munkamegosztás-modellemhez hasonlították. A Hernád-völgyi életkamra kultúrtáj-fejlődését is felvázoltam egy folyamatábra segítségével, amely további (összehasonlító) vizsgálódással a folyamat folyóvölgyi modelljévé is fejleszthető. A múltbeli állapotok megjelenítésére a 18-19.századi kéziratos térképek és a statisztikai források alapján igen sok **tematikus ábrát** szerkesztettem, amelyek – felfogásom szerint – a történeti földrajzban a szöveges leírásokkal-jellemzésekkel egyenértékűek. A kéziratos – megjelenés előtt álló - dolgozataink és Dobány Zoltán történeti földrajzi adattára (térképvázlat- és statisztikai gyűjteménye) a magyarországi Hernád-völgy kultúrtáj-történetét dolgozzák fel. A kb. 680-700 km² –es mintaterület a hazai tudományos kutatás egyik leginkább elhanyagolt mikrorégiója. A völgymedence történeti földrajzát a felső-paleolitikum első felétől, Kr. 25-20000-től a 20. századig foglaltuk össze. A nagyon sajátos tér- és természeti erőforrás-használat és térszerveződés folyamatát 2005-ben Budapesten a Tudomány Napján a Földrajztudományi Kutatóintézetben és a Környezettörténet 2006 Konferencián is bemutattam. A Hernád-völgyről készült munkáink alapját képezik a tanszékünk és a Kassai Egyetem Földrajz Tanszéke közös kutatási

programjának, amelynek szerződését 2005. március 15-én írták alá. A kutatási ciklusban végzett forrásfeltáró és –értékelő munkánk alapozta meg azt a tervünket, hogy a Zempléni-hegységről egy 25 ív terjedelmű földrajzi lexikont készítsünk élvonalbeli tudósok közreműködésével. Az **első hazai regionális földrajzi lexikonban** publikáljuk a hegység történeti földrajzát is sok szócikk (és tematikus térkép) segítségével. Említést érdemel az is, hogy a Tuba Zoltán professzor (Gödöllő) szerkesztésében készülő, A magyarországi Bodrogtörzs élővilága és földrajza c. könyvben egy íves terjedelemben publikálhatom a mikrorégió történeti geográfiáját, elsősorban a természeti erőforrás-használatával kapcsolatos új kutatási eredményeimet.

6. A saját rendezésű hazai és nemzetközi konferenciákon kívül – a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület tudományos tanácsával együttműködve – **Kassán** egy 10 órás előadás-sorozaton foglaltam össze Magyarország történeti földrajzát. 2004-ben **Kókai Sándor** kollégámmal **Szabadkán**, a zürichi történészek rendezésében tartottunk kb. 6-8 órás előadás-sorozatot a Kárpát-medence feudális kori földrajzi munkamegosztásáról, a régióformálódásról, egy-egy mintaterület – pl. a Délvidék és Tokaj-Hegyalja – tájtörténetéről.

A kutatási eredményeinket felhasználjuk az általános iskolai földrajztanárképzésben is (elsősorban a Magyarország történeti földrajza, továbbá A válogatott fejezetek a világgazdaság történetéből és a Felvidék földrajza c. stúdium keretében).

Befejezésül megköszönöm – kollégáim nevében is – a kutatómunkánkhoz nyújtott anyagi támogatást.

Nyíregyháza, 2006. február 22.

Prof. dr. Frisnyák Sándor
témavezető

